

Brandstofvoorziening in Den Dungen en Maaskantje

Deel 3: Handelaren in steenkool

door Henk van Gestel

In deze serie verscheen eerder in dit periodiek een artikel over brandstoffen in het algemeen.¹⁾ In een tweede publicatie werden de plaatselijke benzinestations beschreven.²⁾ In deel 3 wordt ingegaan op de handel c.q. verwerking van steenkool. Er blijkt in ons dorp een zestal ondernemers te zijn geweest die een tijd lang hun belangrijkste inkomstenbron uit steenkool hebben gehad. Door gebruikmaking van gegevens uit het handelsregister en informatie van betrokken familieleden is dit artikel ontstaan.³⁾ De meest opvallende conclusie is, dat het gebruik van steenkool voor huishoudelijk gebruik maar een korte duur heeft gekend, namelijk vanaf circa 1920 tot omstreeks 1970. Steenkool werd door particulieren met de komst van de kolenkachel hoofdzakelijk gebruikt voor verwarming van huizen en het koken.

Toen de kachel in ons dorp nog een onbekend begrip was

Lange tijd werden de woningen, in Den Dungen en Maaskantje hoofdzakelijk boerderijen, verwarmd vanuit de schouw waaronder een open vuur. Boven het vuur werd gekookt

Maria van den Broek-van der Aa geknield voor de schouw bij het open haardvuur van boerderij Spurkstraat 70. (nu museum Brabants Dorpsleven). Een openhaard was tot circa 1970 in bijna elke Dungense boerderij te zien. Links de houtbak. (Collectie heemkundevereniging Den Dungen).

en werd water verhit. Het water werd door middel van een ketel aan een 'haal' boven het vuur heet gestookt. Op het eind van de 19e eeuw kwam de kachel in zwang. Een tussenform van het haardvuur en de kachel was de kachelhaard, een gietijzeren kast met een open voorkant, waarbij het verbrandingsproces met een grote klep boven de vuurhaard geregeld kon worden. Dergelijke inrichtingen waren er in de 19e eeuw maar bij enkele welgestelden in gebruik. De meest gebruikte brandstof was hout of turf, houtspaanders en dergelijke, hoewel er in een enkel geval ook

Foto van de schouw met open haard in het landhuis van voormalig burgemeester Gerardus Godschalk en Joanna van den Westelaken nabij de kerk aan de Litsersstraat omstreeks 1921.

(RHC-Eindhoven, toegang 12138, Archief familie Coovels Helmond (1750-1967), inv. nr. 180676).

al steenkool zal zijn gebruikt. De ontwikkeling van de Nederlandse steenkoolmijnen vanaf 1907 bracht de beschikbaarheid van Nederlands steenkool met zich mee. Bij wet van 24 juni 1901 was geregeld dat er in Zuid-Limburg kolenmijnen van staatswege zouden worden ontgonnen. Naast de reeds bestaande particuliere mijnen ontstonden zo de staatsmijn Wilhelmina (1909), Emma (1918), Hendrik (1918) en Maurits (1927).⁴⁾

De invoering van de Woningwet in 1904 bracht met zich mee dat er ook meer aandacht kwam voor wooncomfort en veiligheid. De kachel paste in die nieuwe tijdsgeest. Zoals bij veel nieuwe technische ontwikkelingen speelde de plaatselijk smid bij het gebruik van kachels een belangrijke rol. Kolenkachels gingen vanaf de eerste helft van de 20e eeuw het beeld in huizen bepalen. Dat heeft vanaf het begin van de vorige eeuw in ons dorp geleid tot de komst van de volgende zes handelaren in steenkool.

Christiaan Michiel (Christ) Baaijens, Maaskantje nr. 41

Christ Baaijens trouwde op 20 augustus 1897 in Sint-Michielsgestel met Johanna Maria van Oploo. Als beroep wordt in zijn huwelijksakte bakker vermeld. Christ was op 8 november 1872 in Boxtel geboren en zijn vrouw op 1 december 1872 in Sint-Michielsgestel. Het echtpaar woonde in de Theereheide in Sint-Michielsgestel, maar verhuisde later naar het Maaskantje. In opdracht van Baaijens werd omstreeks 1926 het woonhuis Maaskantje 41 gebouwd. Hij liet zich op 24 juni 1948 in het handelsregister inschrijven. Daaruit blijkt dat hij al vanaf 1915 een winkeltje had in kruidenierswaren, huishoudelijke artikelen, glas, porselein, aardewerk, galanterieën en speelgoed. Vanaf 1953 werd tabak aan zijn assortiment toegevoegd. Niet veel lezers zullen weten, dat Christ zich vanaf de jaren dertig van de vorige eeuw met een handel in steenkool heeft bezig gehouden. Een en ander blijkt uit een nieuwjaarsadvertentie, die hij in december 1932 in de Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant (PNHC) liet plaatsen (zie illustratie). Voor de handel in steenkool had hij achter zijn huis een loods laten bouwen. Baaijens bezorgde de steen-

C. M. BAIJENS,
Winkelier en kolenhandel,
St. Michiels-Gestel
(Maaskantje) Den Dungen.
Alle vrienden en begunstigers Zalig Nieuwjaar.

Advertentie in de Provinciale Noordbrabantsche en 's-Hertogenbossche Courant (PNHC) van 31 december 1932.

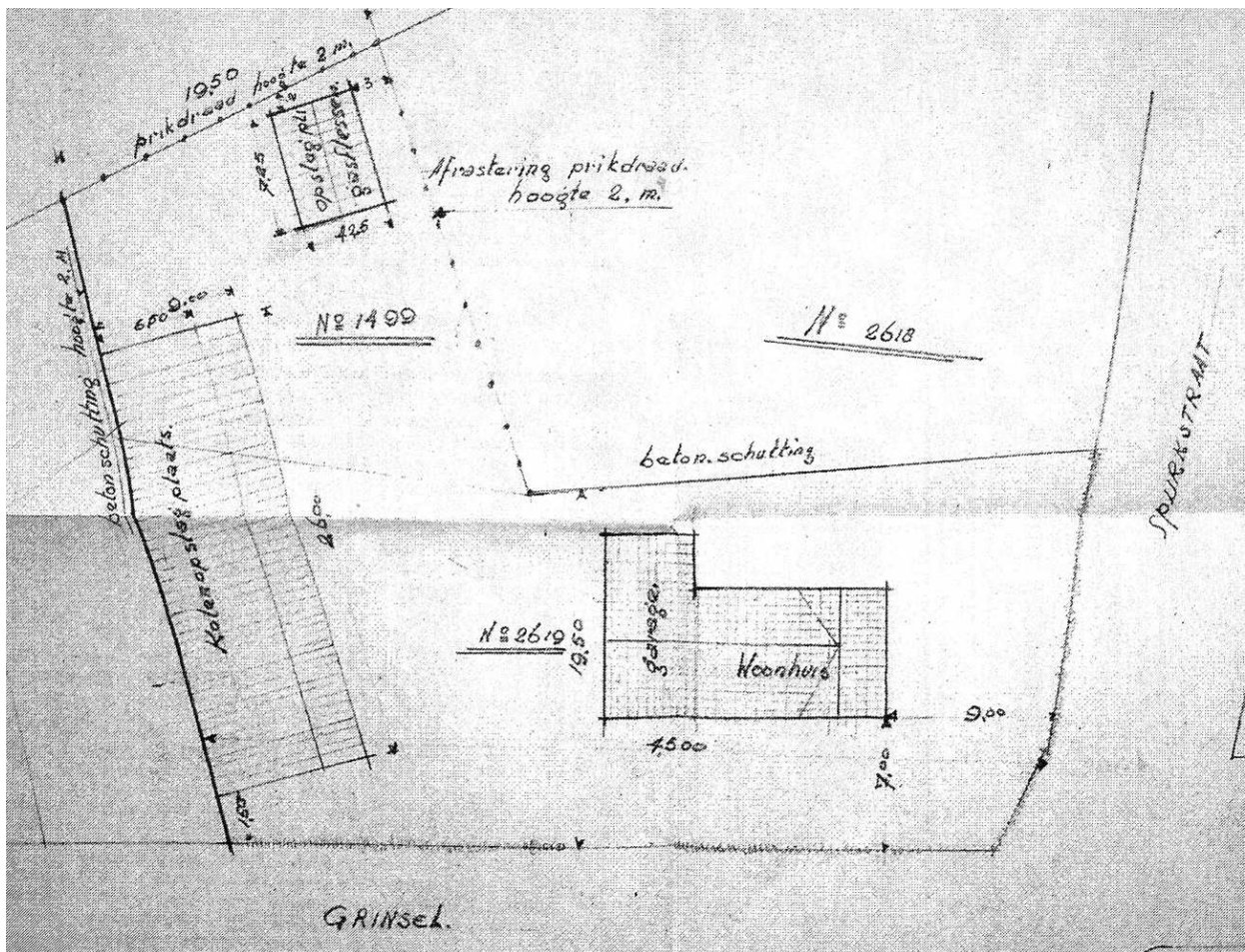

Het echtpaar Christ en Johanna Baaijens-van Oploo voor hun huis bij hun 60-jarige bruiloftsfeest in 1957. Links hun zoon Harrie. (Collectie familie Baaijens)

kool met paard en een platte wagen. In de oorlogsjaren werd zijn paard met wagen door de Duitsers gevorderd. Wellicht is dat mede de reden geweest om zijn steenkoolhandel aan Willem Verbruggen uit de Paterstraat over te dragen. Met hun winkel is de familie Baaijens in 1954 gestopt. Christ overleed op zevenentachtjarige leeftijd op 10 maart 1960 in het St. Antoniusgesticht.

Willem Verbruggen, Grinsel 89

Willem Verbruggen werd op 14 december 1910 in Schijndel geboren. Verbruggen staat reeds vanaf 1 september 1933 ingeschreven als brandstofhandelaar op het adres B 18 in de Paterstraat. Per 2 januari 1940 breidde hij zijn dienstenpakket uit met een expeditiebedrijf. In de jaren vijftig zou hij zich ook gaan toeleggen op de verkoop van benzine, diesel en vanaf circa 1974 met de opslag van acetyleen, zuurstof, butaan en propaangas. In dit artikel wordt alleen ingegaan op zijn kolenhandel. Willem Verbruggen onderscheidde zich ten opzichte van zijn collega's handelaren in steenkool doordat hij niet alleen handel in steenkool dreef, maar dat zijn bedrijf tevens was ingericht om grove steenkool te kunnen breken, te zeven en te sorteren. Daarvoor had hij een kolenbreker met zeefinrichting aangeschaft. Deze werden aangedreven door een elektromotor. Hiervoor had hij op 8 augustus 1957 bij de gemeente een

Plattegrond behorende bij de aanvraag van Willem Verbruggen in 1957 ten behoeve van het in werking nemen van een kolenbreker met zeefinrichting. Achter op het erf was er plaats gemaakt voor de opslag van gasflessen.

aanvraag voor een hinderwetvergunning ingediend voor zijn perceel in Den Dungen, sectie B 1499 en B 2619, aan het huidige Grinsel nr. 89. De installatie zou worden

Volgens het handelsregister begon Willem Verbruggen vanaf 1940 een expeditiebedrijf. Op de foto één van zijn vrachtwagens, die hij in bedrijf heeft gehad. (Collectie heemkundevereniging Den Dungen)

aangedreven door een elektromotor van 2,5 P.K. In de aanvraag wordt opgaaf gedaan hetgeen in de inrichting zou worden verricht, vervaardigd of verzameld: "In de inrichting worden werkzaamheden

gedaan voor het laden, lossen, wegen, verzend gereed maken van brandstoffen, alsmede het zeven en breken van kolen met een elektrisch aangedreven kolenbreker en zeef. De machines zijn verplaatsbaar zodat men ze naar willekeur over het gehele bedrijf kan gebruiken."

Er werden geen bezwaren ingediend. Eerder had de Arbeidsinspectie al laten weten dat de aanvraag aan de Veiligheidswet van 1934 voldeed zodat de vergunning begin oktober 1957 werd verleend. In de vergunning was de bepaling opgenomen dat de inrichting voltooid en in werking gebracht moest zijn vóór 1 januari 1959.

Het breken van steenkool gebeurde om met de verkoopprijs beter te kunnen concurreren. Verbruggen is in Den Dungen de enige geweest die tot aanschaf van een dergelijke kostbare installatie is overgegaan. Het ligt voor de hand te veronderstellen dat de installatie ook ten dienste van derden werd gebruikt.

Piet van Hamond senior en zonen, Zandstraat 2-4

Petrus (Piet) van Hamond trouwde Den Dungen op 1 juni 1900 met Hendrika Vissers. In de huwelijksakte staat vermeldt dat hij landbouwer was. Piet was op 31 januari 1869 op den Horzik in Sint-Michielsgestel geboren, zijn vrouw op 9 november 1879 in Den Dungen. Het echtpaar bewoonde na hun huwelijk het huidige pand Zandstraat 2-4. Deze familie Van Hamond is onverbrekkelijk met de handel in steenkool verbonden. De eerste jaren van hun huwelijk had het echtpaar een boerenbedrijfje. Volgens het handelsregister is Piet senior circa 1917 in het huidige pand Zandstraat 2-4 met een steenkoolhandel begonnen.

De jongste zoon Harrie nam het bedrijf als eenmanszaak van zijn vader in 1952 over. In het handelsregister staat hij ingeschreven als *'kleinhandel in vaste brandstoffen'*.

De zonen van Piet senior aan de Zandstraat zijn nagenoeg allemaal in die steenkolensector terecht gekomen. De broers Jo, Piet jr. en Mies bouwden in Den Bosch als vennoten aan de Boschdijkstraat 41 een florerende zaak in de steenkoolhandel op. Vanaf 1952 werd het bedrijf verbreed met een handel in vloeibare brandstoffen.

Door uittreding van de vennoten werd de vennootschap in 1963 beëindigd. Het bedrijf werd voortgezet door de Verenigde Brandstoffenhandel 's-Hertogenbosch C.V.

Gezinsfoto van Petrus en Johanna van Hamond-Vissers gemaakt voor hun huis omstreeks 1925. Boven v.l.n.r.: Piet, Mies, Door, Willem en Jos. Onder v.l.n.r.: Harrie, vader Piet, Sjaan, moeder Drika en Jo. (Collectie Ria van Hamond)

Harrie verkreeg naast de handel in steenkool zijn inkomen, evenals zijn andere broers, uit transportactiviteiten. In 1980 werd volgens het handelsregister het bedrijf van Harrie van Hamond beëindigd. De handel in steenkool droeg sedert circa 1970 nog amper aan zijn inkomsten bij. Transport werd na de teruglopende markt in steenkool voor de Van Hamonds de belangrijkste bron van inkomsten. Later zal een apart artikel over Dungenese transportbedrijven hierop worden ingegaan.

De woning Zandstraat 2-4 van Piet en Johanna van Hamond-Vissers. Het beeldbepalende pand nabij de Dungenese molen is onlangs stijlvol gerestaureerd (Collectie Ria van Hamond)

**Jan en zoon Thé van Ewijk
Beusingsedijk en vanaf
1955 Nijvelaar 1**

Boterbewerker Johannes Stephanus (Jan) van Ewijk, geboren in Beesd op 15 augustus 1870, trouwde op 13 mei 1903 in 's-Hertogenbosch met Wilhelmina Johanna (Mien) van Dinther. Mien was in Geffen op 3 november 1878 geboren. Het echtpaar woonde in een van de woningen in een blok van (vier) huizen, die tot circa 1960 aan de Beusingsedijk heeft gestaan. Het gezin had er in de loop der jaren tevens een winkeltje in levensmiddelen, snoep en koloniale waren. Jaarlijks stond men met een kraam op het Dungense kermisterrein.⁵⁾

Het gezin van Thé en Anna van Ewijk-Goossens omstreeks 1950. Boven v.l.n.r.: Jan, Theo, Jo, Wil, Mien en Rien. Onder v.l.n.r.: Annie, vader Thé, Mari, moeder Anna, José en Gerard. (Collectie Wil van Ewijk)

Uitsnede van een foto van de inhuldiging van burgemeester Smits in 1947. In het linker woonhuis van het blok met vier woningen begon Jan van Ewijk omstreeks 1920 zijn handel in steenkool. Op de foto zijn nog enkele loodsen zichtbaar. (Collectie heemkundevereniging Den Dungen)

Omstreeks 1920 begon Jan van Ewijk er met een kolenhandel. In 1924 liet hij tegenover zijn bedrijfje een nieuw woonhuis met een loods bouwen om zijn handel in steenkool te kunnen uitbreiden. Theodorus (Thé), hun oudste zoon, werd op 28 maart 1904 geboren. Hij trouwde op 29 oktober 1935 in Den Dungen met Johanna Jacoba (Anna) Goossens. De trouwakte vermeldt dat Thé kolenhandelaar van beroep was. Vader Jan komt in het handelsregister niet voor, maar Thé staat vanaf 1951 in het register ingeschreven

met een detailhandel in brandstoffen op het adres Poeldonk C 96.

Na het overlijden van zijn vader heeft Thé circa 1950 de kolenhandel overgenomen. Oorspronkelijk waren er vier opslagloodsen maar die zijn in de loop der jaren naar circa tien uitgegroeid.

Zijn zoon Wil is ongeveer 18 jaar in het kolenbedrijf werkzaam geweest.

De steenkool werd vanaf station Rosmalen naar hun loodsen in Den Dungen vervoerd om de bestellingen daarna met paard en

Het pand Nijvelaar 1 was in 1924 gebouwd in opdracht van Jan van Ewijk. Het was in eigendom van de familie Pennings tot het werd gesloopt ten behoeve van de aanleg van het Maximakanaal. (Collectie Heemkundevereniging Den Dungen).

wagen bij de klanten af te leveren.

Het gesjouw met zakken steenkool was vies en zwaar werk. Naast de handel in steenkool had Thé, zoals veel van zijn collega's, een nevenactiviteit als inkomstenbron in het transport. Dagelijks reed hij met paard en wagen een wijk voor het ophalen van melkbussen bij boeren. De melk werd voor verwerking naar de fabriek Nooit Gedacht c.q. Menken in Den Bosch gebracht. Na een fusie in de melkindustrie werd de melk naar Berlicum getransporteerd. Mede door de sterke toename van het gebruik van aardgas vanaf 1965 nam Thé op 64-jarige leeftijd het besluit om in 1968 tot sanering van zijn kolenhandel over te gaan. Wil koos daarna voor een beroep in loondienst. Thé van Ewijk is op 72-jarige leeftijd in 1976 overleden.

Cooijmans, Boschpad 4-6-8 en Litsersstraat 23

De oorsprong van de steenkoolhandel Cooijmans ligt bij het echtpaar Adrianus Carolus en Johanna Cooijmans-van Schijndel. Hij was op 23 januari 1845 in Den Dungen geboren, zijn vrouw Johanna van Schijndel in Sint-Michielsgestel op 1 mei 1846. Op 23 september 1873 trouwden ze in Sint-Michielsgestel. Uit hun huwelijk werden twaalf kinderen geboren. Adrianus Carolus Cooijmans had als hoofdberoep zijn slagerij, maar er waren nog andere activiteiten. Adrianus overleed op 5 november 1896 in Den Dungen. Zoon Bert nam het bedrijf van zijn in 1915 overleden moeder over

Gezinsfoto van Johan en Hanneke Cooijmans-van Alebeek. V.l.n.r.: Riek, Bert, vader Johan, moeder Hanneke Cooijmans-van Alebeek, Jan en Hein. (Collectie Fien Cooijmans-Goossens)

Vrachtwagen met Johan Cooijmans als chauffeur om kolen rond te brengen. (Collectie Fien Cooijmans-Goossens)

onder de handelsnaam van de voormalige weduwe Johanna Cooijmans-van Schijndel. In 1928 staat in het handelsregister de weduwe Johanna Cooijmans-van Schijndel vermeld als slagerij en steenkoolhandel. Op zich een vreemde combinatie. Mogelijk heeft men steenkool voor de bedrijfsvoering nodig gehad of anderszins en is in de jaren twintig van de vorige eeuw de handel in steenkool aan de bedrijfsvoering toegevoegd. Johannes Antonius (Johan), geboren op 6 oktober 1899 in Den Dungen en Antonius Petrus (Toon) geboren op 16 mei 1902 in Den Dungen, richtten per 26 juli 1928 een vennootschap op voor een periode van circa tien jaar. Zij waren kinderen van Albertus en Johanna Cooijmans-van Oploo. Voor deze achterneven was voornoemde Johanna Cooijmans-van Schijndel een oud-tante. Na het faillissement in 1928 van het bedrijf

Cooijmans-van Schijndel namen zij het over. Om de overname van het bedrijf mogelijk te maken werden door de vennoten leningen ten bedrage van f 13.000,- afgesloten. Vennoot Toon nam de slachterij aan de Boschpad over en Johan nam de kolenhandel met de handel in gedroogde vleeswaren voor zijn

Woning Litsersstraat 23 van Johan en Hanneke Cooijmans-van Alebeek circa 1930. Op het reclamebord staat vermeld 'Handel in Brandstoffen. Turfstrooisel, turf en houtskool. Tel. 254'. (Collectie Fien Cooijmans-Goossens)

rekening. Volgens het handelsregister werd de vennootschap onder firma in 1938 beëindigd en gingen beide vennoten afzonderlijk met hun bedrijf verder.

In dit artikel beperken we ons tot de steenkolenhandel van Johan Cooijmans. Blijkbaar is in de loop der jaren de tak van handel in gedroogde vleesproducten afgestoten. Vanaf 1947 stond het bedrijf van Johan bekend onder de naam Cooijmans brandstoffenhandel en transport expeditiebedrijf. Vanaf 1956 werd de zaak uitgebreid met de verkoop van diverse soorten stookolie. In 1960 trok Johan zich uit het bedrijf terug om het aan zijn zoon Bert over te dragen. In de loop der jaren liep de handel in steenkool drastisch terug en kwamen de activiteiten meer en meer op transport te liggen.

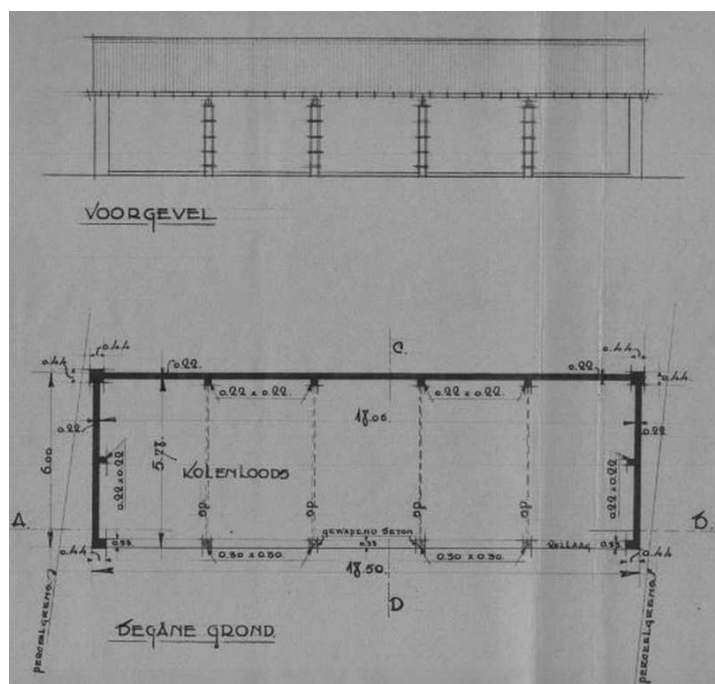
N.C.B. Den Dungen, Maaskantje 32

Binnen het bestuur van de plaatselijk boerenbond werd flink gediscussieerd over de vraag om al dan niet over te gaan tot verkoop van steenkool aan haar leden. De Provinciale Noordbrabantse en 's-Hertogenbossche Courant (PNHC) van 8 juli 1924 deed verslag van een bestuursvergadering, waarin deze problematiek aan de orde

was. Daarin staat te lezen dat bestuurslid Van Heck voorstelde om over te gaan tot coöperatieve aan- en verkoop van vaste brandstoffen. Door de voorzitter en de geestelijk adviseur werd het voorstel als volgt ontraden: "wegens christelijke liefde die wij ook aan de neringdoenden hebben te betonen". Men wilde de plaatselijke middenstand dus geen concurrentie aan doen. Omstreeks 1935 blijkt het bestuur toch van koers

te zijn veranderd en ging men alsnog over tot de verkoop van steenkool. Door de Coöperatieve Handelsvereniging van de plaatselijke N.C.B. werd bij de gemeente in 1936 vergunning gevraagd voor het bouwen van een kolenopslagplaats voor rekening van de Coöperatieve Handelsvereniging van de N.C.B. te Veghel. De vergunning werd verleend. De opslagplaats voor steenkool werd

Bouwtekening van de kolenloods die in 1936 voor de plaatselijke boerenbond aan het Maaskantje werd gebouwd. In augustus 2020 werd begonnen het gebouw te slopen om ruimte te maken voor een parkeerterrein van de Jumbo supermarkt. (Bhic.nl, toegang 5136, Gemeentebestuur Sint-Michielsgestel (1935-1977), inv. nr. 1936.0019).

gebouwd achter het voormalige boerenbondsgebouw Maaskantje 32.

Ter plaatse is tot augustus 2020 de firma Meijsen Slaapcomfort gevestigd geweest. De Dungense boerenbond heeft jarenlang intensief samengewerkt met haar collega's uit Rosmalen. De steenkool werd per vrachtauto door het transportbedrijf van Johan Cooijmans vanaf station Rosmalen naar Den Dungen vervoerd. Opvallend dilemma waar de boerenbond voor kwam te staan was dat Cooijmans ook een handel in steenkool had. Cooijmans is desalniettemin vanaf het begin altijd de vaste transporteur van de Dungense boerenbond gebleven. De meest gangbare steenkool die de Dungense boerenbond aan haar klanten leverde waren `eierkool, nootjes 4 en antraciet`. Na de komst van aardgas omstreeks 1965 heeft de boerenbond, mogelijk nog wat langer dan collega-handelaren, de verkoop van steenkool kunnen handhaven. De boerenbevolking was immers terughoudender om de overstap naar aardgas te maken. Daarnaast woonden zij veelal in het buitengebied waar de aansluiting op het aardgas wat langer op zich liet wachten.

Het einde van het gebruik van steenkool voor huishoudelijk gebruik

Al voor de Tweede Wereldoorlog werd uit steenkool mijn gas gewonnen. Gaandeweg werd dat mijn gas steeds meer voor het verwarmen van grote gebouwen, waaronder scholen, gebruikt. Het grote voordeel van gas is dat het via een pijpenstelsel vanuit Limburg naar de verbruiker kon worden getransporteerd.

De Dungense lagere scholen en het St. Antoniusgesticht maakten vanaf circa 1947 gebruik van mijn gas. De dagelijks aanvoer en het gesjouw van steenkool behoorde voor de beheerders van die gebouwen tot het verleden.

Op 29 mei 1959 werd door de Nederlandse Aardolie Maatschappij (NAM) in Kolham, dat tot de toenmalige gemeente Slochteren behoorde, het eerste Groningse gas gevonden. Ook op andere plaatsen in de provincie werden gasvondsten gedaan, zodat al snel werd gesproken over het Groningse gasveld.

Een ware revolutie in het verwarmen van woningen en gebouwen diende zich aan. In juli 1961 deed de NAM het verzoek om concessie te verkrijgen om het gas in Groningen te exploiteren. Die concessie werd hen op 30 mei 1963 verleend. Een jaar later publiceerde de minister van Economische Zaken een Aardgasnota. Omstreeks 1965 werd een begin gemaakt met het aanleggen van een pijpenleidingstelsel in het hele land. Binnen tien jaar kon driekwart van de Nederlandse huishoudens al over aardgas beschikken. De prijs van aardgas was sterk concurrerend ten opzichte van de gangbare brandstoffen olie en steenkool. Bovendien was gas veel gebruiksvriendelijker. Het gebruik daarvan liep dan ook razendsnel terug met als gevolg dat bijna alle kachels uit gebouwen verdwenen. Deze werden door op aardgas gestookte verwarmingsketels vervangen.

Een en ander had uiteraard grote gevolgen voor de handelaren van steenkool. In Den Dungen en het Maaskantje verdween de kolenboer uiteindelijk definitief uit het straatbeeld. De bewuste ondernemers hadden gelukkig al vroeg gezorgd voor broodnodige neveninkomsten, vaak in de transportsector. Die sector zat op het eind van de jaren zestig van de vorige eeuw flink in de lift, zodat de Dungense en Maaskantse ondernemers vrij soepel de overstap naar een volwaardig transportbedrijf hebben kunnen maken.

Noten:

- 1) Henk van Gestel, Brandstofvoorziening in Den Dungen en Maaskantje. Deel 1: Algemeen, in: Het Griensvenneke, jaargang 44 (december 2019), nummer 4, pagina 25.
- 2) Idem, Brandstofvoorziening in Den Dungen en Maaskantje, Deel 2: Benzinstations, in: Het Griensvenneke, jaargang 45 (maart 2020), nummer 1, pagina 12.
- 3) Bhic.nl, Handelsregister van opgeheven bedrijven; toegang 176a.
- 4) Wikipedia.
- 5) Dungense Historiën, nov. 2008, Poeldonknummer.